

Nagu kaamel läbi nõelasilma

Tarmo Soomere

Kerge on sattuda iseenda edusammude ohvriks. Sama võib juhtuda terve ühiskonna või riigiga. Eestil on praegu just see mure. Pärast iseseisvumist ja veel 10–15 aastat tagasi olid asjad lihtsad. Kõigepealt tuli majanduslikus mõttes ellu jääda. Kasvõi kartulikoori süües ja alustades uut elu 150 krooniga ehk vähem kui 10 euroga taskus.

Järgnes ligi paarkümmend aastat, mil olime kõikvõimalike pingeridade tagumises otsas. Siis oli selge, kellele tuleb järgi jõuda ning kuhu selleks joosta. Tuli jõuda heasse seltskonda ehk Euroopa Liitu, tagada iseseisvus ja ideaalis isegi puutumatus NATO vihmavarju all ja vältida väikese avatud majandusega riigi valuutariske eurotsooni kuulumise kaudu. Lausa ime, et see kõik õnnestus suhteliselt valutult.

Praeguseks on olukord radikaalselt muutunud. Neid edetabeleid, kus Eesti on maailma tipus, on aina juurde tekkinud. Olgu selleks PISA testide tulemused, ajakirjandusvabadus või meie teaduse normaliseeritud mõjukus. Oleme jõudnud maailma mastaabis päris rikaste riikide seltskonda, klubisse, mida paljud kadestavad ja kuhu nii mõnestki riigist igatsetakse rännata.

Mida olulist on veel muutunud. Enam ei ole selge, kuhupoole peaks Eesti liikuma. Sest kui oled esimeste seas ja tahad seal püsida, siis tuleb tagumiste eest ära joosta – kiiremini ja õigemal suunas kui teised. Muidu ootab varsti pink viimases vagunis. Aga see on palju keerukam, kui teistele järele pingutada. Kui oled teadmiste ja oskuste eeslinnil, on raske otsustada, mis tuleb kasuks ja mis mitte. Pole siis imestada, et arvamused käivad seinast sein, inimesi ühendavat selget sihti ei paista, ühiskond on järjest rahutum ja riigi juhtidelgi raske rahvast inspireerida.

Selles olukorras saab üha olulisemaks tõeliselt hea nõu. Riigi stabiilse arengu ja majanduse konkurentsivõime kasvamise keskseks aluseks on saamas võimekus märgata juba eos ühiskonnas ja majanduses tärkavaid trende, eristada nendega seonduvad võimalused ja ohud ning sõnastada vastav info nii ühiskonnale kui ka riigi juhtidele sellises vormis, mis võimaldab teha parimal moel informeeritud otsuseid. Sest nende trendide ja võimaluste rakendamine laseb riigil saavutatud edu hoida ja kasvatada. Nendega seotud ohtude teadmine ja vältimine on nagu looduskaitse: raha sisse ei too, aga väldib astronoomilisi kulutusi rumaluste tagasipööramisele.

Väikese riigi üks olemuslikke probleeme on inimeste vähesus. Eestis on teadlasi ja riigile vajalikke eksperte vähem kui maailmas teadusharusid. Mis tähendab, et parim nõu nii selle kohta, mida teha, kui ka mida kindlasti tegemata jätta, on peidus vähestes inimestes. Kui need töötavad näiteks ülikoolis, on asjad lihtsad. Oma hea nõu pealt nad mingit erilist kasu ei saa. Küll aga võidab nii riik kui ka ülikool ja ühiskond tervikuna. Just selliste inimeste olemasolu tagamiseks peab riik oivalist teadust finantseerima.

Keerukamaks lähevad asjad siis, kui parimad spetsialistid töötavad erasektoris ehk kasumit taotlevates ettevõtetes. Veel hullem, kui nad on sellise ettevõtte omanikud. Siis on riik kahvliis. Kui nende käest nõu küsida, ei saa välistada, et nad annavad sellist nõu, mille pealt ise kõige rohkem teenivad. Kui aga neid

TEADLASE PILGUGA

ignoreerida ja teiste käest küsida, ei pruugi riik üldse head nõu saada. Tuues paralleeli looduskaitsega: siis võib kergesti juhtuda, et mõni äärmiselt oluline koht laastatakse ära.

Eesti pole ainus, kes selliste olukordade vastu pörkub. Ideaalset lahendust neil pole. Küll aga saab sättida asjad nõnda, et parimate ekspertide isiklik kasu mängib minimaalset rolli. Matemaatika pakub selleks hulgaliselt võimalusi. Nii näiteks on olemas algoritmid, mis leiavad võõras linnas õige tee sõltumatult sellest, kas küsijale vastatakse õigesti või valesti. Nõu andmise kontekstis: hea nõu saab kätte sõltumata sellest, kas nõustaja peab silmas oma või riigi kasu. Polegi vaja kaamelit läbi nõelasilma ajada või veel keerulisemaid trikke teha.

Nii keeruliseks ei pea muidugi süsteemi ajama. Palju lihtsam on kutsuda kokku mõniteist asjatundjat, anda nende nõuannetele ühesugune kaal ja vaadata siis rahulikult, mis sünnib. Nii on läbi aegade toimetanud teaduste akadeemiad. Kui kuskil ei paista huvide konflikti, on tulemuseks sama hea nõu, kui tuleks parimalt ekspordilt. Kui aga huvide konflikt on kujuteldav või tegelik, siis lahjeneb parim nõu ehk veidi, aga lauale jääb see kindlasti. Selles mõttes on teaduste akadeemia komisjonid, olgu loodud käsitlema energeetika, hariduse või küberturvalisuse keerdküsimusi, mitte meetod probleemi edasi lükkamiseks, vaid võimalus leida ka keerukates situatsioonides optimaalsele lähedane lahendus.

Ilmunud ajalehes Postimees 26. oktoobril 2024